

DIALECTICA ȘI ISTORISMUL ÎN OPERA LUI KAUTSKY *

ALEXANDRU BOBOC

Dialectics and Historicism in Kautsky's Work. The present paper is concerned with Karl Kautsky, one of the foremost theoreticians of historical materialism; his writings were consequential for the study of “national economy” and for social theory during the late XIXth century and the early XXth century. His entire work remains – regardless of any “mistake”, “opportunism”, “reformism” or even “revisionism” – a dialectical rebuttal of idealism, eclecticism, and sophistry. Kautsky’s merit, in this regard, is to have put the problem of the models of dialectical method and of its competitiveness in the new stage of science and social-historical praxis.

Key words: Karl Kautsky, history of marxism, historical materialism, social theory, dialectical thought.

1. Experiența istoriei mișcării muncitorești și a marxismului totodată a contribuit, prin forța lucrurilor, la un proces de nuanțare în înțelegerea raportului dintre unitate (adevărurile „universal-valabile”) și diversitate în înțelegerea, aplicarea și, mai ales, dezvoltarea marxismului. Pe acest fond, maniera etichetărilor, a aprecierilor globale, negativiste, s-a dovedit tot mai anacronică și, oricum, o frână în studierea operei lui Marx, a doctrinei sale economice și filosofice. Este și contextul în care, laolaltă cu lectura „textelor clasicilor”, s-a desfășurat regândirea și resemnificarea operei unor mari teoreticieni ai marxismului – Plehanov, Gramsci, G. Lukács ș.a.

Atmosfera din mișcarea comunistă mondială devenise totodată favorabilă unor dezbateri constructive în jurul altor personalități din istoria marxismului, personalități din rândul cărora nu poate lipsi *Karl Kautsky*, unul dintre teoreticienii de înaltă clasă în propunerea și dezvoltarea teoriei marxiste, a concepției materialiste a istoriei îndeosebi, pentru care grăitoare rămâne impunătoarea *Die materialistische Geschichtsauffassung* (1927, 2 volume, totalizând cca. 1800 p.), până în prezent, *faute de mieux* (cum ar zice francezii!), cea mai de seamă realizare în acest gen de scrieri.

De fapt, acesta este și motivul de bază în angajarea unei discuții constructive în jurul „renegatului Kautsky”. Fără a neglija semnificația istorică-conjuncturală a acestei faze din istoria mișcării muncitorești europene, vom încerca să punem în lumină *participarea lui Kautsky la răspândirea și dezvoltarea marxismului, locul și rolul lui în istoria dialecticii*. Așa cum s-a precizat încă demult, „felul cum concepe Kautsky

---

* Preluare (cu unele modificări) din volumul *Din istoria dialecticii marxiste*, Editura Academiei, 1987 în intenția de a deschide o dezbatere asupra lui Marx și a marxismului în gândirea contemporană.

dialectica este pătrunzător și original, chiar dacă el nu e de natură a satisface pe cei ce apără litera concepției pur hegeliene”; căci, după Kautsky, Marx și Engels „n-au considerat schema dialectică o lege universală a mișcării, ci numai una „extrem de generală” (Engels), „schema dialectică” trebuind să fie descoperită „acolo unde e ascunsă în fapte, altminteri se alunecă în construcții personale”¹.

Karl Kautsky² este considerat, cvasiunanim, ca teoretician de seamă al materialismului istoric, ale cărui scrieri au exercitat o influență considerabilă pe tărâmul teoriilor „economiei naționale” și al teoriei sociale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Opera³ sa rămâne, dincolo de orice

¹ M. Florian, *Dialectica. Sistem și metodă de la Platon la Lenin*, București, Casa Școalelor, 1947, p. 147, 150.

² Născut la 16 octombrie 1854 la Praga, moare la 17 octombrie 1938, în timpul emigrației, la Amsterdam. Studii, începând cu 1874, de filosofie, istorie, etnologie și economie națională la Viena; după anii 1880-1881, petrecuți la Zürich, călătorește la Londra, unde intră sub influența lui Marx și Engels. În 1883 întemeiază revista lunară social-democrată „Die Neue Zeit”. Participă la dezvoltarea mișcării muncitorești și a marxismului, la critica revizionismului din Internaționala II-a. După publicarea lucrării *Dictatura proletariatului* (1918), urmată de replica lui Lenin (în *Revoluția proletară și renegatul Kautsky*, 1918), Kautsky este considerat ca ostil „marxismului revoluționar”, vorbindu-se de trecerea lui „deplină” pe pozițiile „centrismului” și „reformismului”. De fapt, aprecierea, dominantă în istoria marxismului, se leagă de acest moment. Kautsky apare ca: „un reprezentant de seamă al «centrismului», care, deși „teoretician al social-democrației germane”, „a evoluat de la marxism spre oportunism” (M. A. Dînik, M. T. Iovciuc ș.a., *Istoria filosofiei*, vol. V, Edit. Științifică, București, 1963, p. 413). Se consideră chiar că „nu se situa niciodată pe poziții marxiste combative”, că „și-a camuflat îndepărtarea de marxism și concesiile făcute revizionismului prin metoda sa favorită a eclecticismului și sofisticii”, îndepărtându-se de materialismul istoric „spre social-darvinism”, „teoria idealistă a «factorilor», cu „accente pozitivist-vulgare”, înlocuind dialectica materialistă „prin teoria echilibrului” și „faimoasa teorie a «ultraimperialismului», care duce „la înlocuirea marxismului revoluționar prin eclecticism în teorie” și la „ploconire sau neputință în fața oportunismului în practică” (*ibidem*, p. 414, 415). Evident, după aceste etichetări este firească întrebarea asupra oportunității discuției despre Kautsky ca teoretician al marxismului, și mai ales, de ce Lenin însuși, chiar în lucrarea în care îl numește „renegatul Kautsky” scrie: „Din numeroasele lucrări ale lui Kautsky știm că el a fost în stare să fie un istoric marxist, că aceste lucrări, cu toată renegarea de care el s-a făcut vinovat mai târziu, vor rămâne un bun trainic al proletariatului” (V.I. Lenin, *Revoluția proletară și renegatul Kautsky*, în *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, București, Edit. Politică, 1965, p. 287 (subl. ns.).

³ **Lucrări principale:** *Karl Marx's ökonomische Lehren, gemeinverständlich dargestellt und erläutert*, 1887 (*Doctrina economică a lui Marx, înfățișată popular și comentată*, trad. rom. după ed. 12-a, Stuttgart, J. H. W. Dietz, 1912, în Edit. Partidului Social-Democrat, col. „Biblioteca Socialistă”, 1945); *Thomas More und seine Utopie*, Stuttgart, 1888 (*T. Morus și utopia sa*, trad. rom., în Edit. P.S.D., 1945); *Das Erfurter Programm*, Stuttgart, Dietz, 1892 (până în 1922 – 17 ediții); *Vorläufer des neueren Sozialismus*, 1894, Dietz (*Precursori ai socialismului modern*, trad. rom. 1947, Edit. P.S.D.); *Bernstein und das sozialdemokratische Programm*, Dietz, 1899; *Ethik und materialistische Geschichtsauffassung*, Dietz, 1906; *Ursprung des Christentums*, Dietz, 1908 (*Originea creștinismului*, până în 1923 – 13 ediții; trad. Tatiana și Radu Grigorovici, București,

„rătăcire”, „oportunism”, „reformism”, „revizionism” chiar, o replică în stilul gândirii dialectice dată idealismului, eclecticismului și sofisticii. Contribuția lui Kautsky, în acest sens, pune problema modelelor metodei dialecticii și a competitivității ei în noul stadiu al științei și al practicii social-istorice.

2. Înainte de a prezenta această contribuție este bine să încercăm a clarifica aici problemele legate de esența polemicii Lenin-Kautsky. Pune, oare, argumentarea leninistă în afară de cauza marxismului opera lui Kautsky? În expunerea acestuia, dialectica materialistă încetează, cumva, de a fi, așa cum spunea Marx⁴, „critică și revoluționară?”

Dacă astfel stau lucrurile, osteneala marxiștilor, începând cu Lenin, de a demonstra că opera lui Kautsky „rămâne – așa cum scria Lenin – un bun temelnic al proletariatului” aduce aminte de un obicei al sciților: atunci când voiau să treacă la nemurire pe unul din ai lor, îl aruncau în văzduh și-l prindeau în vârful suliților !

Premise ale unei aprecieri, exigente, dar nuanțate, a operei și a activității lui Kautsky aflăm deja în corespondența acestuia cu Fr. Engels⁵, precum și în alte scrisori ale lui Engels⁶.

Edit. Partidului Social-Democrat, 1945, „Biblioteca Socialistă”); *Die Diktatur des Proletariats*, Viena, 1918; *Terrorismus und Kommunismus*, 1919, Berlin; *Von der Demokratie zur Staatsklaverei*, Berlin, 1921 (*De la democrație la sclavia statală*, trad. rom., București, Cultura Națională, 1922); *Die proletarische Revolution und ihr Programm*, Berlin, 1922; *Die materialistische Geschichtsauffassung*, 2. Bd., Berlin, Dietz, 1927; *Briefwechsel mit Fr. Engels*, hrsg. von B. Kautsky, 2. Aufl., 1955; în 1905-1910 pregătește și editează lucrarea lui Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, în forma vol. IV al *Capitalului*. O listă completă (și o bibliografie) până în 1924, în vol. *Der lebendige Marxismus. Festgabe zum 70. Geburtstag von Karl Kautsky*, hrsg. von O. Janssen, Jena, Thüringer Verlagsanstalt und Druckerei G.m.b.H., 1924, 610 p. (cuprinzând, între alte contribuții, pe cele ale lui Max Adler, Otto Bauer, Benedikt Kautsky, Karl Kautsky jr., Otto Janssen), p. 605-610. **Despre K. Kautsky: *Selbstdarstellung***, în *Die Volkswirtschaftslehre der Gegenwart*, Leipzig, 1924, cu un *Literaturverzeichnis*; K. Korsch, *Die materialistische Geschichtsauffassung* (1929); *Ein Leben für den Sozialismus. Erinnerungen an Kautsky* (1954); W. Blumenberg, *Karl Kautsky* (1960); D. B. McKown, *The Classical Marxist Critique of Religion. Marx, Lenin, Kautsky* (1975). Este de reținut că mișcarea socialistă din România a receptat și a tradus, începând cu C. Dobrogeanu-Gherea, opera lui Kautsky. Pe lângă traducerile semnalate mai sus, reținem: *Bazele social-democrației* (cercul de Editură Socialistă, 1911, bibl. „România muncitoare”, cu o pref. de C. Dobrogeanu-Gherea); *Înmulțire și dezvoltare în natură și societate* (1946, Edit. P.S.D.); *Reformă socială sau revoluție socială* (1944, Edit. P.S.D.). În S. Emil, *Cugetări și luptători socialiști* („Biblioteca Socialistă”, 1933, p. 19-20) se apreciază: Kautsky „era privit de toți ca profesorul Internaționalei Socialiste”: „Cine vrea să devină un socialist cât mai luminat și pe deplin conștient, trebuie să citească, să studieze nu numai pe Marx și Engels, ci neapărat și pe Karl Kautsky”, ale cărui scrieri „frapează prin erudiția și bogata argumentare, prin limpezime și obiectivitate”.

⁴ K. Marx, *Capitalul*, vol. I, în K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Edit. Politică, 1966, p. 27.

⁵ În principal: Engels către K. Kautsky la: 1 febr. 1881; 27 aug. 1881; 7 febr. 1882; 15 nov. 1882; 10 febr. 1883; 2 mart. 1883; 24 mart. 1884; 23 febr. 1891; 29 iun. 1891.

⁶ Menționăm: Engels către Stephan Bauer, 10 apr. 1885; Engels către Babel, 24 iul. 1895.

Mai întâi, Engels îl considera pe Kautsky „unul dintre pușinii din generația mai tânără care își dau osteneala să învețe realmente ceva” și să iasă „din acea atmosferă necritică” în care se afla „întreaga literatură istorică și economică” de atunci din Germania⁷. În mod concret, în legătură cu articolul *Der Vetter aus America (Vărul din America)*, 1881. Engels scria: „lucrarea merită să o revezi temeinic”, este „cel mai bun manifest pe care l-am citit vreodată”⁸.

Discutând despre „sarcinile reale ale revoluției”, Engels (la 7 februarie 1882) preciza idei extrem de semnificative: sarcina revoluției de la 1848 „a constat în restaurarea naționalităților asuprite și dezmembrate din Europa centrală”: „o mișcare internațională a proletariatului este posibilă, în general, numai în cadrul unor națiuni independente”⁹.

Erau, desigur, idei împărtășite unui om deschis, chiar entuziasmat față de ideile noi. Este adevărat, Engels nu iartă unele analize incomplete din lucrările lui Kautsky și nici unele inconsecvențe: acum 3-4 ani „d-ta practicai necesitatea de îngrădire pe cale artificială a creșterii populației”, iar „acum demonstrezi că nu există suficientă populație pentru a consuma, pe lângă ceea ce produce Europa însăși, și excedentul de produse alimentare al Americii”¹⁰.

Engels manifesta o mare încredere în capacitatea teoretică a lui Kautsky, fără să uite însă unele aspecte discutabile în realizările lui concrete. Cumva, Lenin continuă, la început, acest stil de raportare, pentru ca apoi, în legătură cu *atitudinea față de dictatura proletariatului*, să treacă la formulări ce echivalează semantic cu „renegatul Kautsky”, pe fondul concepției despre „renegarea de care au dat dovadă eroii Internaționalei a II-a”¹¹, care înseamnă, „la Kautsky și la cei de teapa lui”, „renunțarea totală la bazele revoluționare ale marxismului”¹².

Formulând sarcina demascării greșelilor teoretice ale „kautskysmului”, ale lui Kautsky însuși, Lenin îl numea însă „principalul teoretician marxist din epoca asa-zisei Internaționale a II-a, adică din pătratul de veac 1889-1914”¹³.

Divergențele dintre Kautsky și Lenin încep cu prilejul definiției imperialismului: „chiar încă în noembrie 1914”, scria Lenin, Kautsky „s-a pronunțat foarte categoric” împotriva „ideilor fundamentale exprimate în definiția noastră a imperialismului”, afirmând că „prin imperialism trebuie să se înțeleagă nu o «fază» sau o treaptă a economiei, ci o politică, și anume o politică 'preferată' de capitalul financiar”, ajungând

⁷ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 35, București, Edit. Politică, 1984, p. 155.

⁸ *Ibidem*, p. 222.

⁹ *Ibidem*, p. 264, 265.

¹⁰ *Ibidem*, p. 426 (Engels către K. Kautsky, 10 febr. 1883). În scrisoarea din 2 mart. 1883, Engels spunea chiar: „... la d-ta generalizările au viteza unui tren rapid (...) Sunt convins că, dacă vei continua aceste studii (...) vei ajunge la cu totul alte rezultate” (*ibidem*, p. 443).

¹¹ V.I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului (Expunere populară)*, în *Opere complete*, vol. 27, București, Edit. Politică, 1964(1916), p. 314.

¹² *Ibidem*, p. 315.

¹³ *Ibidem*, p. 394 (*subl. ns.*).

la definiția: „imperialismul este în tendința fiecărei națiuni capitaliste industriale de a anexa sau de a subordona teritoriilor agrare”¹⁴.

„Pe noi însă, scria Lenin, ne preocupă aici *latura economică* a problemei, pe care *însuși* Kautsky a introdus-o în definiția sa”; căci „pentru imperialism este tocmai caracteristic *nu* capitalul industrial, *ci* cel financiar”¹⁵.

În acest context, Lenin formula necesitatea de a analiza „în mod special pe promotorul principal al acestor denaturări”, Karl Kautsky, „fostul marxist”, a cărui „broșură” (1918, intitulată *Dictatura proletariatului*) constituie „un model de denaturare mic-burgheză a marxismului”¹⁶. Căci „marxist este numai acela care *extinde* recunoașterea luptei de clasă până la recunoașterea *dictaturii proletariatului*”, aceasta constituind „piatra de încercare a *adevărata* înțelegeri și recunoașteri a marxismului”¹⁷.

Pe scurt, cu toată contribuția sa la „expunerea marxismului în formă populară” și cu toată „polemica lui cu oportuniștii, în frunte cu Bernstein”, Kautsky face concesiile oportunistului, gândirea sa „nu depășește cadrul parlamentarismului burghez”¹⁸.

„Așadar, la el avem a face cu o renunțare totală la revoluția proletariatului”, în locul căreia așează „teoria liberală a 'cuceririi majorității', a 'folosirii democrației’”¹⁹.

Kautsky, consideră Lenin, tocmai el, cel care „în 1909 a scris o carte întreagă despre apropierea unei epoci a revoluțiilor și despre legătura dintre război și revoluție” iar, în 1912, „a semnat Manifestul de la Basel cu privire la folosirea în scopuri revoluționare a războiului”, astăzi „nu știe cum să mai justifice și să prezinte în culori mai frumoase social-șovinismul” și „se alătură burgheziei pentru a-și bate joc de orice planuri de revoluție, de orice pas în direcția unei lupte revoluționare fățișe”²⁰.

¹⁴ *Ibidem* (Lenin spunea că această definiție este „unilaterală”, deoarece „scoate în relief în chip arbitrar numai o singură problemă, cea națională (...) legând în chip arbitrar și greșit această problemă *numai* de capitalul industrial din țările care anexează alte națiuni” – *ibidem*, p. 394-395).

¹⁵ *Ibidem*, p. 395.

¹⁶ V.I. Lenin, *Statul și revoluția* (1917), în *Opere complete*, vol. 33, București, Edit. Politică, 1964, p. 4; 34.

¹⁷ *Ibidem*, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, p. 104, 108, 109.

¹⁹ V.I. Lenin, *Revoluția proletară și renegatul Kautsky* (1918), în *Opere complete*, vol. 37, 1965, p. 105.

²⁰ *Ibidem*, p. 245, 246. Lenin trimite la lucrările anterioare (*Imperialismul... și Statul și revoluția*), venind (ca preludiviu la argumentarea din *Revoluția proletară...*) cu următoarele precizări: „Kautskysmul nu este ceva întâmplător, ci produsul social al contradicțiilor Internaționalei a II-a”; Kautsky „a denaturat complet învățătura lui Marx, a falsificat-o în spiritul oportunistului” (V.I. Lenin, *op. cit.*, p. 246, 247). Întreaga argumentare din *Revoluția proletară* urmărește „cum l-a transformat Kautsky pe Marx într-un liberal de duzină”, erorile amintitei broșuri a lui Kautsky în ceea ce privește „problema fundamentală”, aceea a „conținutului esențial al revoluției proletare”, anume „problema dictaturii proletariatului” discutată în forma „«opoziției radicale» dintre «metoda democratică și cea dictatorială»”, pentru el „cuvântul dictatură” însemnând „suprimarea democrației” (*ibidem*, p. 248, 249).

În esență, deci, „problema fundamentală” este aceea a „dictaturii proletariatului” și a raportului dintre democrație și dictatură. Prin „dictatura revoluționară a proletariatului”, preciza Lenin, Marx înțelegea, după interpretarea lui Kautsky, nu „«o formă de guvernământ» care să excludă democrația, ci o *stare*, și anume «starea de dominație»”, posibilă numai „în condițiile respectării stricte a democrației”²¹. Dar, continua Lenin, „dictatura proletariatului, statul proletar, mașina de reprimare a burgheziei de către proletariat, nu este «o formă de guvernământ», ci un stat de *alt tip*. Reprimarea este necesară pentru că exproprierea burgheziei va întâmpina întotdeauna o împotrivire înverșunată din partea acesteia”²².

3. Ce rămâne însă, în lumina evoluției istorice a mișcării muncitorești și a teoriei marxiste, din opera lui Kautsky? Reprezintă ea doar o „renunțare” la „esența revoluționară a marxismului”? Înainte de a răspunde la acestea, să-l privim pe Kautsky ca teoretician – ca filosof, istoric și economist totodată –, gânditor cu temeinică pregătire științifică.

Prin opera sa, K. Kautsky s-a situat în contextul „formeii dialectice a materialismului”, continuând să înțeleagă teoria lui Marx și Engels „nedogmatic”; el acorda o mare atenție scrisorii din 30 mai 1873 a lui Engels către Marx²³.

După cum rezultă din scrisoarea menționată, Engels trasa aici programul unei concepții moderne despre formele mișcării și clasificarea dialectică a științelor, program desfășurat apoi în *Anti Dühring* și *Dialectica naturii* și dominat de teza: „Obiectul științelor naturii îl constituie materia în mișcare, corpurile (...) științele naturii cunosc corpurile numai raportându-le unele la altele, considerându-le în mișcare. Cunoașterea diferitelor forme de mișcare este cunoașterea corpurilor. Prin urmare, studierea acestor forme de mișcare diferite constituie obiectul principal al științelor naturii”²⁴.

Kautsky însuși, ale cărui cărți „au avut incontestabile merite în trezirea conștiinței de clasă a proletariatului”²⁵, pune concepția materialistă a istoriei în contextul unei înțelegeri unitare dialectice a naturii și a istoriei. „Deși atât de necesară ca punct de plecare al științei, stabilirea de concepte nu ne duce prea departe dacă vrem să le cercetăm și să le clasificăm în sine. La o mai profundă înțelegere ajungem însă numai pe calea metodei dialectice sau genetice. Însuși conceptul și definiția sa vor

²¹ *Ibidem*, p. 105.

²² *Ibidem*, p. 105.

²³ W. Ziegenfus u. G. Jung (hrsg.), *Philosophen-Lexikon*, Bd. I, Berlin, W. de Gruyter, 1949, p. 650, 651. Într-un alt context, Kautsky este considerat ca „teoretician de seamă al metodei dialectice a materialismului istoric, și întemeietor al «marxismului popular». Opera sa multilaterală a influențat puternic și a incitat dezbaterile teoretice pe tărâmul economiei naționale și al teoriei sociale socialiste”; după întâlnirea cu „cercul de la Zürich”, apoi cu Marx și Engels la Londra, Kautsky s-a orientat spre „concepția materialistă a istoriei”, pe care a apărât-o „împotriva «materialismului vulgar» și a revizionismului” (*Internationales Soziologen Lexikon*, hrsg. von W. Bernsdorf, F. Enke, Stuttgart, 1959, p. 256).

²⁴ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 33, București, Edit. Politică, 1975, p. 75.

²⁵ G. Lukács, *Geschichte und Klassenbewusstsein. Studien über marxistische Dialektik*, Darmstadt u. Neuwied, Luchterhand, 1968, p. 379.

deveni mai clare în cursul aplicării acestei metode”²⁶. Căci „obiectul cercetării va deveni cu atât mai clar cu cât lanțul ansamblurilor cu care punem în legătură un lucru, o idee, un eveniment, o concisiune va fi mai cuprinzător. Idealul științific constă propriu-zis în descoperirea conexiunii universale a tuturor fenomenelor. Aceasta ar și constitui dobândirea adevărului absolut”²⁷.

Este semnificativ că volumul omagial din 1924 concepe totul sub semnul „rodnicei metodei marxiste”, opunând „vorbăriei despre cea din urmă criză iremediabilă a marxismului” faptul însuși „al marxismului viu, activ”²⁸. Editorul (O. Jenssen) consideră că „în edificarea unei culturi socialiste” este nevoie, pe lângă „statornicia sentimentului”, și „de un intelect critic lucid, precum și de perspective teoretice mai largi”; tocmai de aceea, „prezenta publicație vrea să fie o modestă contribuție la opera generației noastre, să aplice marxismul la raporturile și condițiile capitalismului mondial din zilele noastre și ale proletariatului mondial, să stimuleze adâncirea teoriei socialiste”²⁹.

Fără a intenționa o rezumare a conținutului studiilor din această *Festgabe*, atragem atenția asupra faptului că autorii implică, în analizele lor, punctele de vedere și analizele marxiste desfășurate de Kautsky. Este ceea ce recunosc în mod chiar explicit unii dintre autori, atunci când își propun „o încercare de a duce mai departe ceea ce ne-a învățat Karl Kautsky, dascălul nostru comun, cel mai mare teoretician al social-democrației, contemporane”, ceea ce justifică un „*Zurück auf Marx und Kautsky*”³⁰.

În acest context se situează și lucrarea *Karl Marx' ökonomische Lehren*, care, deși apărută înainte de volumele II și III ale *Capitalului*, „tratează legea valorii nu sub aspect pur teoretic, ci pornind de la faptele pieții”³¹.

Se vorbește chiar de „o particularitate a gândirii lui Kautsky”, de o „maturizare” (în scrierile sale mai târzii) care „i-a asigurat o poziție privilegiată în școala marxistă”; în locul „deducției abstracte a lui Marx” în studiul banilor, Kautsky a folosit „analiza istorică pe baza metodei materialist-istorice”, acest „simț istoric viu de a se folosi de

²⁶ K. Kautsky, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, 1. Bd., *Natur und Gesellschaft*, Berlin, Verlag J.H.W. Dietz Nachf., G.M.B.H., 1927, p. 26.

²⁷ *Ibidem*, p. 27.

²⁸ O. Jenssen (hrsg.), *Der lebendiger Marxismus. Festgabe zum 70. Geburtstag von Karl Kautsky*, Jena, Thübingen, Verlagsanstalt u. Druckerei G.m.b.H., 1924, p. 5, 6.

²⁹ *Ibidem*, p. 7, (Vorwort). De aici și aria tematică a celor patru secțiuni: „Cu privire la teoria economică a perioadei de după război: „calea către socializare”; „Politică și istorie; politica populației și educația”; „Noi teritorii ale materialismului istoric”. Dintre studiile mai semnificative: *Cu privire la analiza crizei economice mondiale* (O. Leichter, Viena); *Câteva observații asupra mecanismului modului de producție capitalist* (Benedikt Kautsky); *Clasă muncitoare și intelectualitate* (Th. Cassau); *Ordine socială și ordine de constrângere* (M. Adler); *Premise psihologice ale socialismului* (Anna Siemsen); *Muncă de educația și luptă de clasă* (M. Hodann, Berlin); *Tabloul mondial al capitalismului* (O. Bauer); *Darwinism și marxism* (I. Schaxel); *Despre socialism ca idee etică* (A. Kranold, Jena); *Geografie și concepție materialistă a istoriei* (E. Graf); *Cu privire la psihologia masei. Kautsky și Freud* (O. Jenssen).

³⁰ S. de Wolff, *Prosperitäts- und Depressionsperioden*, în *Der lebendiger Marxismus*, p. 14, 43.

³¹ B. Kautsky, *Einige Bemerkungen über den Mechanismus der kapitalistischen Produktionsweise*, în *vol. cit.*, p. 103, 104.

concepția materialistă a istoriei ca metodă de cercetare mereu nouă” putându-se constata în expunerea teoriei banilor (*Geldtheorie*)³².

Așa cum mărturisea Otto Bauer, tocmai Kautsky, „un maestru al concepției materialiste a istoriei”, a pus în evidență „rodnicia metodei de lucru”, deschizând „un nou câmp de acțiune” pentru concepția marxistă³³.

4. De fapt, lucrările lui Kautsky oglindesc o etapă de seamă din istoria marxismului, etapă marcată de dificultățile inerente confruntării nemijlocite a teoriei cu practica revoluționară.

Desigur, în definirea imperialismului și, în continuare, în proiectarea sarcinilor mișcării revoluționare, Kautsky își manifesta, pe bună dreptate, o rezervă față de programul leninist concret și, într-un plan mai larg, față de sarcinile *immediate* ale revoluției proletare.

Analiza retrospectivă a situației, precum și modul în care au evoluat formele de organizare a mișcării muncitorești, procesul revoluționar însuși pun însă în atenție unele implicații de perspectivă conținute în elaborările cunoscutului teoretician. În acest sens, de pildă, vine și ideea valorii independenței națiunilor, formulată de Engels în corespondența cu Kautsky: „o mișcare internațională a proletariatului este posibilă, în general, numai în cadrul unor națiuni independente”.

În ceea ce privește teza „recunoașterea *dictaturii proletariatului*” – „piatra de încercare a adevăratei înțelegeri și recunoașterii a marxismului” – valabilitatea acesteia rămâne, totuși, istoricește condiționată contextual și, ca urmare, „cucerirea majorității”, „folosirea democrației” nu înseamnă a aclama „teoria liberală”, și, cu atât mai puțin, nu înseamnă „renunțare totală la revoluția proletariatului”.

Desigur, programul leninist și-a avut valabilitatea lui, dar în condiții istorice determinate, și de aici posibilitatea reală a tolerării și a altor puncte de vedere sub specia complementarității, nu a incompatibilității.

În acest sens, și „programul” gândit de Kautsky: „chestiunea formelor de trecere de la modul de producție capitalist la cel socialist se poate formula și ca problemă a formelor revoluției proletare”³⁴.

Spre deosebire de „revoluția politică burgheză”, al cărei „punct de plecare” l-a constituit „lupta pentru democrație”, revoluția proletară „se desfășoară *pe baza democrației*”; de fapt, „odată cu proletariatul se consolidează și democrația, calea normală către cucerirea puterii politice de către proletariat fiind aceea a democrației”³⁵.

³² A. Braunthal, *Kautsky als Geldtheoretiker*, în *vol. cit.*, p. 127.

³³ O. Bauer, *Das Weltbild des Kapitalismus*, în *vol. cit.*, p. 408. Sunt de menționat aici și contribuțiile lui Kautsky la delimitarea concepției materialiste a istoriei de „darwinismul social”, precum și la înțelegerea „semnificației cercetării geografice pentru materialismul istoric” (*ibidem*, p. 485 urm., p. 567 urm.). Într-un alt plan, Kautsky a fost preocupat „de a circumscrie exact conceptul neclar de mase”; el a cercetat sistematic „rolul maselor neorganizate și acțiunea lor” (O. Janssen, *Zur Psychologie der Masse. Kautsky und Freud*, în *vol. cit.*, p. 589).

³⁴ K. Kautsky, *Die proletarische Revolution und ihr Programm*, 2. Aufl., Berlin u. Stuttgart, Dietz Nachf., 1922, p. 67.

³⁵ *Ibidem*, p. 73, 85, 142.

„Republica democrată este forma de stat pentru dominația proletariatului”, pentru „realizarea socialismului”³⁶.

Așa cum se știe, analizând formațiunea socială capitalistă modernă, Marx a pus în lumină criza profundă în care se afla aceasta, iar în dialectica obiectivă a crizei a dezvăluit și cauzele apelurilor la forme dictatoriale și la violență pe măsura restrângerii cadrului liberalismului și al democrației burgheze. În principal, în noua sa teorie anticapitalistă a puterii, Marx sublinia următoarele două idei: *a)* de inițiativă istorică și de asumare a unei înalte responsabilități a proletariatului într-o revoluție radicală; *b)* de organizare a puterii politice proletare. Dată fiind menirea istorică a proletariatului modern, în alegerea formei organizării politico-sociale trebuia să se pună accent pe afirmare și organizare în cadre politice adecvate, democratice într-un mod nou, lăsând deschisă problema instrumentului de clasă, a formei de stat (văzută, în ordine istorică, în Comuna din Paris). În acest sens, Marx scria: „Proletariatul va folosi dominația lui politică pentru a centraliza toate uneltele de producție în mâinile statului, adică în mâinile proletariatului organizat ca clasă dominantă și pentru a mări, cât se poate de repede, masa forțelor de producție”³⁷.

Pe baza unei analize concrete, Marx pune în atenție „dictatura proletariatului” în principal în sensul statului democrației proletare. Faptul că, în experiența concretă, „proletariatul organizat ca clasă dominantă” a fost înțeles în sensul unor practici nedorite ține de contexte istorice concrete, nu de structura teoriei revoluționare. De aici și posibilitatea unor forme profund democratice, așa cum este aceea a statului democrației muncitorești.

În alți termeni, punctul de vedere metodologic de perspectivă în înțelegerea teoriei revoluționare este acela al unității în diversitate și nu al unei unități închise, așa numita „unitate de monolit a marxism-leninismului”. Numai o largă diversitate bazată pe diversitatea contextelor istorice reale și (ceea ce se uită uneori!) a acțiunii concrete a teoriei revoluționare justifică unitatea efectivă a acesteia, faptul că teoriei revoluționare îi sunt structurale un sistem și un stil de gândire, o unitate teoretico-metodologică și de concepție dinamice.

Principalul în teoria revoluționară îl constituie astfel deschiderea ei către practică, dinamismul în folosirea ei concretă și dezvoltarea creatoare, în raport cu noile experiențe, cu noile fenomene istorice și științifice.

Fără a ignora limitele operei lui Kautsky, ea înscrie, totuși, o pagină importantă în istoria marxismului, a filosofiei marxiste îndeosebi. Cu o modestie caracteristică

---

³⁶ *Ibidem*, 142. În lucrarea *De la democrație la robia de stat* (București, Cultura Națională, 1922, p. 32, 45). Kautsky scria: „democrația este, în toate împrejurările economice și tehnice actuale, o necesitate istorică, o necesitate pentru proletariat și pentru statul însuși”; „Eu afirm că democrația este indispensabilă ca formă de stat, spre a dezvolta în proletariat puterea și maturitatea necesară dezrobirii sale”. În polemica sa cu Ed. Bernstein, Kautsky preciza: „Unitatea de tactică e unitate de acțiune și nu exclude divergențele de gândire și diversitatea din punct de vedere teoretic. Perfecta unitate s-ar putea realiza doar într-o sectă religioasă, cu originalitatea gândirii ea fiind incompatibilă” (*Le Marxisme et son Critique Bernstein*, Paris, P. V. Stock, 1900, p. 5).

³⁷ K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *Opere*, vol. 4, București, Edit. Politică, 1958, p. 487 (*subl. ns.*).

travaliului intelectual serios, Kautsky sublinia, în acest sens, următoarele: „dacă voi fi reușit să gădesc puncte noi, remarcabile, de vedere, acestea se datoresc concepției și metodei istorice a lui Marx”³⁸.

Propunându-și „o dezvoltare a eticii pe baza concepției materialiste a istoriei”, dezvoltare pentru ale cărei rezultate se considera „singurul răspunzător”, Kautsky scria: „Concepția materialistă a istoriei are o mare semnificație nu numai pentru că ne permite să *explicăm* istoria mai bine decât până acum, ci și pentru că ne permite să o facem mai bine decât până acum. Și acest din urmă lucru este cu mult mai important decât cel dintâi. Din progresele practicii, noi deducem și pe cele ale cunoașterii; acestea din urmă sunt confirmate de practică. Căci nici o viziune despre lume nu este într-o atât de mare măsură o filosofie a faptei (*Tat*), ca materialismul dialectic”³⁹.

Studiul procesului istoric „în lumina concepției materialiste a istoriei” este indispensabil „pentru a conduce proletariatul la punctul de vedere al socialului, la conștiința de sine și la maturitate politică, la o gândire larg cuprinzătoare”⁴⁰.

5. Kautsky și-a asumat răspunderea, într-o perioadă critică din istoria luptelor ideologice, pentru o expunere și o justificare a concepției materialiste a istoriei: „noi ne întemeiem întreaga gândire și acțiune pe concepția materialistă a istoriei, dar am omis până acum să oferim o expunere sistematică și atotcuprinzătoare, precum și o justificare a acestei concepții”, care „indică în ceea ce este universal în dezvoltarea lumii particularitățile dezvoltării sociale”, oferind partidului social-democrat „metoda cea mai rodnică” de a duce lupta; bineînțeles, aceasta „numai atunci când nu este numai recunoscută, ci și înțeleasă și aplicată conștient”⁴¹.

Concepția materialistă a istoriei – continuă Kautsky – rămâne, „cea mai importantă dintre multiplele înfăptuiri epocale ale celor două mari spirite care au fost Marx și Engels”, fără ea neputând nicicum să fie înțelese „socialismul în ansamblu” și „esența mișcării muncitorești moderne”⁴².

Împotriva interpretărilor denaturante și a criticilor din epocă, autorul revenea, de la început, cu o precizare de perspectivă: i s-ar putea aduce acestei concepții reproșul de „supărătoare unilateralitate” dacă „ar considera interesul material drept unicul motiv al acțiunii umane”; căci „noi vedem «forța motrice fundamentală» a istoriei în dezvoltarea economică, nu în interesele materiale”⁴³. În conceperea dialectică a dezvoltării istorice trebuie să pornim, considera Kautsky, nu numai de la Hegel, ci și de la darwinism, „teoria care, în deceniul al șaptelea, domina întreaga lume”⁴⁴.

³⁸ K. Kautsky, *Thomas Morus și utopia sa*, București, Edit. P.S.D., 1945, p. 4. Această lucrare, continuă Kautsky, aparține unui „elev german al lui Marx și Engels” și are la bază „concepția materialistă a istoriei creată de maeștrii noștri” (*ibidem*, p. 5).

³⁹ Idem, *Ethik und materialistische Geschichtsauffassung*, Stuttgart, J.v.W. Dietz, 1929, p. V, VIII.

⁴⁰ Idem, *Der Ursprung des Christentums. Eine historische Untersuchung*, 13, Aufl., Berlin u. Stuttgart, Dietz, 1923, p. XVI.

⁴¹ Idem, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, Bd. I, p. V, VII, XV.

⁴² *Ibidem*, p. 3.

⁴³ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 17. Marx și Engels, scrie Kautsky, „au pornit de la Hegel, eu de la Darwin” (*ibidem*); de aici, probabil, a venit și acuzația de „concesii” făcute „darwinismului social”.

O profundă concepere dialectică a cunoașterii și acțiunii arată însă în ce măsură, ca spirit teoretic, Kautsky se ridică de-asupra multor „modelări” ale dialecticii. „Interacțiunea strânsă dintre cunoaștere și acționare – scria el – ne permite să înțelegem nu numai de ce cunoașterea noastră este limitată, ci ne și indică de ce în cadrul acestor limite cunoașterea trebuie să fie una efectivă, reală. Căci o acțiune conștient călăuzită de un scop este posibilă numai sub aceste premise” și „consecințele practice ne arată în ce măsură suntem în stare de cunoașterea realității”⁴⁵.

În fond, „practica ne dă nu numai certitudinea că lumea înconjurătoare există în mod real în afară noastră, ci ne și arată că suntem capabili să o concepem, până la un anumit grad, în mod corect. Căci întreaga posibilitate a unei acțiuni cu scop se bazează pe posibilitatea de a cunoaște lumea”⁴⁶.

De fapt, „a acționa nu înseamnă altceva decât a atinge sau a evita prin aceasta anumite efecte”, orice acțiune fiind bazată pe „interconexiunea dintre cauză și efect” – una efectivă, între lucruri, nu doar „în capul omului”; căci „acțiunea noastră se exercită asupra lumii exterioare, nu asupra imaginii pe care această lume o declanșează în conștiința noastră. Acțiunea se exercită ca atare asupra lucrului în sine”⁴⁷.

Pe fondul unei ample dezvoltări teoretice în sfera dialecticii cunoașterii și acțiunii, Kautsky oferă (în volumul I al operei în cauză) o veritabilă panoramă a gândirii dialectice și o expunere într-adevăr „cuprinzătoare” a concepției materialiste a istoriei, de fapt a istorismului dialectic, punctele centrale ale acestei expuneri fiind ele însele semnificative: „spiritul și lumea”; „natura umană”; „societatea umană” (aici: rasă, tehnică și economia). Dialecticii ca atare, pe lângă studiul aplicărilor ei multiple, îi este consacrat un capitol axat pe următoarea problematică: „Eul și lumea”; „Dialectica dezvoltării pornind de la sine însuși”. „Dialectica perfecționării”; „Natura conservativă a spiritului”; „Acomodarea reciprocă a ideilor”.

În toată expunerea domină teza: „nu activitatea spiritului, ci numai felul și realizarea acestei activități constituie problema”⁴⁸. Căci „omul poate să înțeleagă pe deplin ființa umană generică numai dacă observă și cercetează oamenii din jurul său. Soluția pentru opoziția dintre eu și lume constă într-o adaptare (acomodare, *Anpassung*) între eu și lumea exterioară”⁴⁹.

În scopul acestei concepții, Marx și Engels „au materializat” dialectica, „au aplicat-o într-o lege a mișcării atât a lumii materiale cât și a gândirii”; procesul mișcării și dezvoltării în lumea organică este „unul dialectic, adică, unul care începe cu o afirmare, continuă cu o negare și se încheie printr-o negare a negației, adică printr-o afirmare. În acest sens a folosit Hegel termenul, iar Marx și Engels l-au preluat de la el”⁵⁰.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 112.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 115.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 128.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 129.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 130, 129. Principiul formulat de Engels în *Anti-Dühring*, observă Kautsky, poate fi înțeles în sensul că „procesele ce permit considerarea lor ca negare a negației se petrec în anumite

Pentru aceasta însă nu trebuie să luăm dialectica dintru început „ca schemă necesară a dezvoltării”, ci doar „să o descoperim acolo unde ea are loc”; tocmai de aceea, pentru Marx, dialectica hegeliană a constituit „numai un «principiu euristic», nu un „adevăr absolut”⁵¹.

În sensul unei dialectici obiective, „în natură are loc o dezvoltare neîncetată, dar aceasta nu este echivalentă cu perfecționarea și nici cu cea mai înaltă dezvoltare”⁵².

Întărind ideea deosebiri de fond între dialectica naturii și dialectica vieții sociale, autorul scria: „În sensul propriu al cuvântului, de luptă poate fi vorba numai acolo unde este activă de la început, o conștiință care cunoaște opoziția și caută să o depășească”⁵³. În opoziție cu viziunea hegeliană, Kautsky preciza că „spiritul de care este vorba aci este spiritul în lumea fenomenelor”⁵⁴.

6. În înțelegerea dialecticii socialului și umanului, Kautsky introduce considerații teoretice de permanentă actualitate, cum sunt cele despre: esența socială a omului; limbă; norme și acțiune; tehnică și progres tehnic; tehnică, economie și dezvoltare socială ș.a. Și ... ceva inedit pentru epoca respectivă: „pentru dezvoltarea ideii concepției materialiste a istoriei, manuscrisul *Ideologiei germane* este de mare importanță”⁵⁵.

În plus, precizarea apartenenței la o înțelegere activă, creatoare a marxismului: „Oricât ar părea de diferită de cea a lui Marx și Engels, în expunerea mea, concepția materialistă a istoriei concordă pe deplin, în metoda pe care o aplică și în rezultate, cu cea creată de ei”; „mă aflu în acord cu Marx și Engels și astăzi, cu toate că atât fundamentarea filosofică, cât și dialectica dezvoltării organismelor și a societății umane eu o concep parțial altfel decât ei”⁵⁶.

În conceperea dialectică a societății, acțiunii și cunoașterii, Kautsky pune în lumină specificul lumii umane, al omului, valorilor și normelor. Dincolo de orice „darwinism social”, el susține teza omului ca „ființă socială” și al distanței calitative ce desparte lumea omului de lumea animală. „Dezvoltarea limbajului – scrie Kautsky – constituie factorul ce face posibilă formularea de norme pentru reglarea activă mai mult sau mai puțin conștientă a acțiunii sociale”; „impulsuri inconștiente”, instincte ale „lunii animale”, nu sunt în stare să provoace „acțiuni conștiente”, așa cum sunt „cele din lumea umană”⁵⁷.

„Orientarea către adevăr, bine și frumos constituie indiciul că omul se deosebește de animal”, că „prin om survine un nou factor în imperiul frumuseții:

împrejurări ca reale și tocmai de aceea putem să acționăm” (*ibidem*, p. 32). Este ideea caracterului obiectiv al dialecticii negării.

⁵¹ *Ibidem*, p. 135, 136.

⁵² *Ibidem*, p. 139.

⁵³ *Ibidem*, p. 141.

⁵⁴ *Ibidem*. Este adevărat însă că, așa cum s-a observat, pentru Kautsky, „procesul dialectic nu e valabil pentru evoluția societății însăși, ci pentru adaptarea individului la mediu” (M. Florian, *Dialectica. Sistem și metodă de la Platon la Lenin*, p. 147).

⁵⁵ K. Kautsky, *Op. cit.*, p. 840.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 804.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 241, 291.

capacitatea nu numai de a percepe și gusta frumosul, ci și de a-l produce artificial. Odată cu tehnica umană, cu dominarea conștientă a materiei se naște *arta*, o caracteristică ce deosebește pe om de animal”⁵⁸.

Considerații de esență asupra tehnicii și progresului tehnic vin să întărească ideea specificității lumii umane. „Niciun popor – scrie Kautsky – nu s-a dezvoltat numai din el însuși”; de fapt, „progresul tehnic însuși nu este opera geniului singular”, fiecare inovator „stă pe umerii predecesorilor, niciunul nu creează cu totul din nou”, astfel că s-ar putea spune că „fiecare popor se află cu att mai sus cu cât a fost în stare să învețe de la alții”⁵⁹.

Tocmai de aceea, cu toate că „dezvoltarea tehnică, economică și socială a devenit oarecum independentă de schimbările lumii înconjurătoare”, „natura omului nu este în toate împrejurările aceeași”, iar „zestrea a priori cu care un popor intră într-un interval determinat al istoriei este inteligibilă numai dacă se cunoaște trecutul său”⁶⁰.

În afirmarea lumii umane, în ceea ce s-ar numi o „instituirea teleologică” (termenul aparține lui G. Lukács), rolul principal îl îndeplinește conștiința, gândirea. „Tot ceea ce omul face în mod conștient – scrie Kautsky – trebuie să fie gândit mai întâi ca intenție, ca scop, ca idee în capul său, și numai astfel devine practic”⁶¹.

Subiecții se personalizează în modalități diferite în procesul rezolvării problemelor practicii, ale vieții. Chiar orice „înnoire tehnică” are sarcina „de a rezolva o problemă practică determinată”; cu atât mai mult cunoașterea naturii trebuie să se afle „în strânsă interacțiune” cu tehnica și economia⁶², căci „punctul de plecare al oricărei cunoașteri rămâne experiența”, spiritul însuși „nu râvnește către nou doar din sine însuși”⁶³.

7. În alți termeni – omul și genul uman într-o istorie a cunoașterii și acțiunii, ceea ce și desfășoară apoi (vol. II) Kautsky sub genericul „statul și dezvoltarea umanității”, punând câteva probleme-cheie ale filosofiei istoriei: sensul istoriei; individualul în istorie; voința și știința în istorie; scopul procesului istoric ș.a.

Studiul societății, istoriei și culturii devine un nou prilej de a funcționaliza gândirea dialectică și istorismul: „Prin cultură – scrie Kautsky – înțelegem suma tuturor performanțelor (*Leistungen*) ce-l ridică pe om de-asupra stării naturale și care se întemeiază în ultimă instanță pe tehnica sa”⁶⁴.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 361, 371, 372.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 479, 654, 687.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 788, 797.

⁶¹ *Ibidem*, p. 800. Marx însuși spunea: omul „face din activitatea sa vitală obiectul voinței și conștiinței sale. El are o activitate vitală conștientă. Aceasta nu este o determinare cu care el se contopește nemijlocit. Activitatea vitală conștientă este aceea care deosebește nemijlocit pe om de activitatea vitală a animalului. Tocmai prin aceasta și numai prin aceasta el este o ființă generică” (K. Marx, *Manuscrise economico-filosofice din 1844*, în K. Marx, Fr. Engels, *Scrieri din tinerețe*, București, Edit. Politică, 1968, p. 555).

⁶² K. Kautsky, *op. cit.*, p. 869, 872.

⁶³ *Ibidem*, p. 154, 144.

⁶⁴ Idem, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, Zweiter Band, *Der Staat und die Entwicklung der Menschheit*, 1927, p. 251.

În ceea ce privește concepția asupra istoriei, care pentru Marx și Engels este înaintea de toate „o teorie a istoriei societății cu clase și a statelor cu clase”, Kautsky consideră că, „la fel ca orice știință, istoria izvorăște din nevoile practice pe care le impune viața”⁶⁵.

Istoria înseamnă, în principal, studiul trecutului, dar în virtutea faptului că „amintirea trecutului trebuie să slujească contemporaneității” sau, mai clar, că „întreaga cunoaștere a trecutului ne servește pentru a ne descurca în prezent, pentru a configura scopul acțiunilor noastre”; căci „știința despre trecut și fixarea scopurilor în viitor sunt strâns unite laolaltă”⁶⁶.

În tradiția clasică, a lui Hegel și Marx, autorul regândește teza „istoria – *magistra vitae* (*Lehmeisterin*) a popoarelor”, care „presupune recunoașterea necesității cauzale în viața popoarelor”, istoria putând astfel deveni „numai pentru ceea ce se repetă”, „ceva izolat în istorie fiind aproximativ la fel de greu de cunoscut ca și lucrul în-sine luat izolat”⁶⁷.

Tocmai de aceea „modul propriu de a fi al unei epoci istorice nu este de conceput fără ceea ce are ea comun cu alte epoci”⁶⁸.

O necesitate în istorie este evidențiată și prin faptul că „activitatea istorică a unui anumit gânditor” nu depinde numai de el însuși (aceasta cu toate că „a voi este mai timpuriu decât a ști”) și, mai ales, pentru că „a scrie istoria și a face istoria” stau laolaltă⁶⁹.

Istoria, în concepția lui Kautsky, înseamnă, în cele din urmă, „creșterea neîntreruptă a culturii”, „ascensiunea umanității”, acțiunea „legii progresului”⁷⁰.

Elogiul progresului domină aici toată dezbateră în jurul „sensului istoriei”. „Sensul dezvoltării și cu aceasta al istoriei nu constă în mișcarea întregii vieți către un țel determinat, ci în progresele către o tot mai mare multiplicitate, care pentru organisme și creațiile acestora este legată de condiția ce se arată corespunzătoare scopului original al vieții, acela al întreținerii indivizilor”⁷¹.

În sistemul de gândire al autorului, concepția materialistă a istoriei este considerată „ajutorul cel mai de preț”, care „ne învață nu numai să cunoaștem mai bine istoria de până acum, ci și să *facem* istoria pe mai departe”; tocmai de aceea, întrucât Marx a oferit „nu propriu-zis legile concepției materialiste în genere, ci numai pe cele ale istoriei de până acum”, este necesară „dezvoltarea pe mai departe a concepției materialiste a istoriei”⁷².

---

⁶⁵ *Ibidem*, p. 630, 649.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 649, 639.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 655, 656, 666.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 689.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 709, 714, 741.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 769, 783, 825.

⁷¹ *Ibidem*, p. 835.

⁷² *Ibidem*, p. 845, 615, 629.

Și aceasta într-o perspectivă dialectică greu de trecut cu vederea în istoria marxismului: „Fără idei noi – nici un fel de practică conștientă (...) Spiritul devine revoluționar numai acolo unde lumea înconjurătoare este deja revoluționară”⁷³.

8. Ceea ce caracterizează opera teoretică a lui Kautsky în ansamblu este adeziunea sa la spiritul dialecticii și al concepției materialiste a istoriei, la ceea ce el însuși numea „concepția și metoda istorică a lui Marx”.

Tocmai în acest sens Kautsky a desfășurat temeinice analize ale problematicii economice, etice, de istorie socială și istorie a culturii, având, în același timp, preocuparea constantă de a explica, a populariza și, pe unele planuri, a dezvolta concepția și metodologia marxistă. Căci dincolo de expuneri exemplare, ca *Doctrina economică a lui K. Marx*, autorul a dus mai departe cercetarea problemelor etice și de istorie a religiilor, chiar dezvoltările lui Marx și Engels în sfera materialismului istoric.

Kautsky a sesizat cu multă pătrundere unitatea dintre gândire și acțiune, dintre cunoaștere și faptă, specifică demersului teoretico-gnoseologic. Însăși explicarea științifică a istoriei este concepută ca unitate între *a scrie* și *a face* istorie, între conștiința istorică și istoria efectivă, între mișcare revoluționară și conștiința de sine a proletariatului modern. În acest sens și ideea că fără concepția materialistă a istoriei nu pot fi înțelese „socialismul în ansamblu” și „esența mișcării muncitorești moderne”.

De aici și nevoia dezvoltărilor teoretice constructive, pentru care factorii determinanți se află „în dezvoltarea economică, nu în interesele materiale” pur și simplu. Criticând vulgarizarea marxismului, ca și interpretările denaturate din epocă, autorul pune în lumină rolul activ al conștiinței, al ideilor revoluționare, prezentând concepția lui Marx ca expresie teoretică exemplară a interacțiunii dintre cunoaștere și practică, dintre cunoaștere și transformarea efectivă a lumii.

Dialectica însăși este înțeleasă, de aceea, nu ca „schemă necesară a dezvoltării”, ci ca instrument teoretic de lucru efectiv, verificându-se în practică și totodată oferind orizont practicii și acțiunii umane în genere.

În acest sens, Kautsky desfășoară pe larg argumentarea tezelor despre deosebirea și unitatea dintre dialectica subiectivă și dialectica obiectivă, dintre dialectica socialului și dialectica naturii, criticând reduccionismul în variatele lui forme, atât ale idealismului speculativ, cât și ale materialismului „economic”. Preocuparea de a pune „spiritul” la locul lui se împletește astfel cu o înțelegere dialectică a unității dintre material și ideal, dintre conștiință și existență.

În continuarea precizărilor teoretico-metodologice ale lui Marx și Engels, Kautsky desfășoară un studiu competent al limbajului, normelor și acțiunii, al tehnicii și progresului tehnic, studiu ce înscrie o pagină de seamă în istoria ancorării marxismului în problematica efectivă a științei și practicii.

---

⁷³ Idem, *Die materialistische Geschichtsauffassung*, Bd. I, p. 144. De reținut însă că, așa cum s-a observat, Kautsky pune accent pe metodă, materialismul marxist însuși fiind înțeles mai mult ca metodă (M. Adler, *Lehrbuch der materialistischen Geschichtsauffassung*, Berlin, E. Laubsche, 1931, p. 109, 110). Situația nu rezultă însă dintr-un program, ci apare ca rezultat al nevoii de a accentua asupra materialismului istoric.

Cu riscul unei doze de exagerare, am putea spune că, sub aspectul amploarei și al documentării cel puțin, un asemenea studiu constituia atunci o premieră în istoria teoriei marxiste. Și aceasta întrucât celebrul teoretician marxist a înțeles că doctrina lui Marx trebuie să fie un instrument de gândire și acțiune, să favorizeze cercetarea concretă, nu să o blocheze. Aici se pot insera și dezvoltările sale în sensul unei modelări a dialecticii, pornind de la studiul organicului, cu accent însă pe specificul lumii umane, pentru care studiul trecutului și al componentei creative proprie omului sunt indiscutabile.

Nu pot să nu atragă atenția aici înțelegerea caracterului istoric al „naturii omului” în strânsă legătură cu ceea ce Kautsky numea „zestrea *a priori* cu care un popor se integrează într-un interval determinat al istoriei”. Căci numai în funcție de acestea devine inteligibilă importanța trecutului și, mai ales, a contextului istoric în care fiecare popor creează, se afirmă ca atare și prin ceea ce „a fost în stare să învețe de la alții”. Aici și importanța individului și a experienței acestuia, care nu încalcă, ci face operațională acțiunea necesității istorice.

Departate de a ilustra numai un moment de dificultate din istoria marxismului, Kautsky a contribuit, în mod substanțial, la afirmarea gândirii dialectice și istorice, la afirmarea valorilor practice și a spiritului umanist în istoria și cultura modernă. În acest sens și patosul pledoariei sale pentru valoarea inegalabilă a concepției materialiste a istoriei, care, spunea Kautsky, „ne învață nu numai *să cunoaștem* mai bine istoria de până acum, ci și *să făurim* istoria viitoare”.